

**Голові разової спеціалізованої вченої ради
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктору юридичних наук,
старшому досліднику зі спеціальності
081 Право**

Турловій Ю.А.

РЕЦЕНЗІЯ

**старшого наукового співробітника відділу проблем
кримінального права, криминології та судоустрою
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
кандидата юридичних наук, доцента
Кубальського Владислава Нарцизовича**

**на дисертацію
Левчука Вадима Олеговича
«Диференціація кримінальної відповідальності учасників організованих
форм співучасті»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
у галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право**

Актуальність теми дослідження. Законодавство є системним утворенням і повинно оперативно реагувати на зміни в природі організованих форм співучасті. Організовані форми співучасті вельми багатогранні за своїми проявами, тому законодавець не може обмежитися єдиною категорією злочинного об'єднання. Критерієм для розмежування організованих форм співучасті виступають зазвичай переслідувані злочинні цілі, а іноді методи діяльності. Законодавці багатьох держав світу пішли шляхом закріплення дворівневої, «ієрархічної» системи злочинних об'єднань.

Проблема диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих форм злочинності охоплює різноманітні аспекти як на нормативному, так і на правозастосовному рівнях. Інститут організованих форм співучасті виконує специфічні завдання, які полягають у закріпленні вищого рівня суспільної небезпечності відповідних кримінальних правопорушень. У

кримінальному праві України склались унікальні системи криміналізації злочинних об'єднань. Терористичні організації в Україні, як показує досвід, створюються не лише з метою вчинення терористичних актів – злочину, передбаченого ст. 258 КК України, а й з метою посягання на основи національної безпеки, мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок.

Відтак, дисертаційне дослідження Левчука Вадима Олеговича «Диференціація кримінальної відповідальності учасників організованих форм співучасті» видається актуальним, своєчасним, затребуваним як теорією, так і практикою.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Ознайомлення з дисертацією дає підстави стверджувати, що теоретико-методологічна основа дослідження ґрунтовна і всебічна. Дисертант не тільки наводить, але й критично переосмислює науковий доробок вчених, формулює відповідне авторське ставлення до актуальних проблем диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих форм співучасті. Правильне визначення об'єкта та предмета дослідження, формулювання на цій підставі взаємопов'язаних та взаємообумовлених завдань, дало можливість автору логічно та послідовно викласти матеріал, розкрити проблему в цілому повно та всебічно.

Обґрунтованість, достовірність та новизна представлених результатів дослідження. Структура роботи, перелік і зміст розглянутих питань свідчать про новизну дисертаційного дослідження. В дисертації комплексно опрацьовано широке коло важливих для розвитку сучасної кримінально-правової науки положень, зроблено низку теоретичних узагальнень та визначень, запропоновано додаткову аргументацію, нові підходи та авторське бачення вирішення багатьох актуальних проблем диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих форм співучасті.

Наукова новизна дисертації є результатом узагальнення, творчого пошуку дисертанта, включає в себе положення, які обґрунтовані у дисертаційному дослідженні. Зокрема, автором вперше виокремлено такі рівні індивідуалізації кримінальної відповідальності, як ординарний (у межах санкції статті Особливої

частини КК), екстраординарний (вихід за ці межі з урахуванням положень Загальної частини КК) та спеціальний (щодо окремих випадків, передбачених Загальною частиною КК, наприклад, призначення покарання співучасникам). Окрім того, автором удосконалено підходи в судовій практиці, відповідно до яких діяльність особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», окрім заподіяння шкоди громадській безпеці в частині спричинення шкоди створенням та діяльністю організованих форм співучасті, заподіює шкоду основам національної безпеки України, що повинно бути враховано розробниками проєкту КК під час конструювання норм про кримінальну відповідальність злочинних лідерів.

Обґрунтованість та достовірність отриманих наукових результатів підтверджується вдалою структуризацією роботи, відповідністю мети дослідження тим завданням, що ставить перед собою дисертант, якісною аналітичною роботою над достатнім обсягом наукових джерел та судових вироків, а також вмінням здобувача аргументовано доводити свою позицію.

Основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані дисертантом у дисертації, в тому числі й ті, що віднесені ним до наукової новизни в частині «вперше», «удосконалено» та «дістали подальшого розвитку», мають належний рівень наукової обґрунтованості.

Результати дисертаційного дослідження В.О. Левчука є важливими і переконливими, оскільки отримані завдяки вдало обраній методиці дослідження, оригінальності його структури, використанню досягнень сучасної юридичної науки.

Основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані автором у дисертації, в тому числі й ті, що віднесені ним до наукової новизни, мають відповідний рівень обґрунтованості. Цього вдалося досягти шляхом використання широкого кола наукової літератури (опрацьовано 308 джерел, в тому числі іноземних). Науковий апарат рецензованої дисертації і наукових публікацій є достатньо високим, матеріал викладений чітко, доступно та юридично грамотно. Позиції, які відстоює автор, ґрунтуються на наявних досягненнях світової та

вітчизняної кримінально-правової доктрини та положеннях суміжних галузей знань. Авторські думки, висновки, пропозиції підтверджуються фактами, критичним аналізом чинного законодавства, висловленими в юридичній літературі позиціями вчених з розглядуваних проблем.

В межах рецензованого дослідження виправданим видається прагнення дисертанта обґрунтувати деякі нові теоретичні положення, уточнити зміст окремих понять та категорій, що мають значення для кримінально-правової науки. Дисертантом по-новому вирішені окремі теоретичні питання теми дослідження, що свідчить про ґрунтовні знання теорії кримінального права, вміння абстрагуватися від другорядних питань, зосереджуючи увагу на принципових, таких, які мають вагоме доктринальне, а також практичне значення, проблемах.

Оцінка змісту дисертації, рівня виконання поставлених завдань та оволодіння методологією наукової діяльності. Дисертація виконана на належному науковому рівні. План роботи складено вдало, що сприяє логічно сформованій конструкції роботи та послідовному дослідженню проблематики.

У розділі 1 розглядаються теоретичні засади диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих форм співучасті. Диференціацію та індивідуалізацію визначено самостійними, однак взаємозалежними принципами кримінального права. Охарактеризовано ознаки цих принципів та встановлено відмінні властивості між ними. Виокремлено рівні індивідуалізації.

Підтримано підхід, відповідно до якого за ступенем згуртованості слід виокремлювати групові (група осіб та група осіб за попередньою змовою) та організовані (організована група та злочинна організація) форми співучасті (*forms generalis*). Відмінність *forms generis* від *forms generalis*, окрім розташування відповідних норм полягає в тому, що ознаки *forms generalis* використовуються законодавцем під час конструювання співучасті *forms generis*. Якщо в статті Особливої частини КК співучасть *forms generis* описується з використанням термінології, яка дає можливість ідентифікувати її належність до однієї з форм співучасті *forms generalis*, то саме ця *forms generalis*, її ознаки повинні братися для характеристики відповідної *forms generalis*.

Зроблено висновок, що банда (ст. 257 КК) з огляду на відсутність чіткого визначення законодавцем її належності до якоїсь організованої *forms generalis* може набувати форму як організованої групи, так і злочинної організації, а злочинна спільнота (частини 4, 5 ст. 255 КК) – форму злочинної організації. Зроблено висновок, що злочинна спільнота не є самостійною формою співучасті.

Розділ 2 присвячено диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих форм співучасті у статтях Загальної частини КК України. Установлено, що стійкість є універсальною ознакою, яка притаманна організованим формам співучасті в цілому, а тому не може мати нормативного диференціюючого значення. Запропоновано нормативно передбачити таку диференціюючу ознаку злочинної організації, як структурованість, яка у чинному КК має латентний характер.

Охарактеризовано структурованість злочинної організації, яка складається з окремих елементів (членів організації та/або її структурних частин), які мають функціональне призначення, діалектично взаємодіють з іншими елементами структури злочинної організації, утворюючи різні горизонтальний (лінійний) та вертикальний (ієрархічний) рівні структурованості.

Зроблено висновок, що ієрархічність є ознакою структурованості, яка передбачена у міжнародних конвенціях як ідентифікуюча ознака організованих злочинних груп, а також передбачається у багатьох кримінальних кодексах, що аналізувалися під час дослідження. Визначено, що диференціююче значення між організованою групою та злочинною організацією має й така ознака, що передбачена в міжнародних документах та запропонована до включення розробниками проєкту КК, як мета отримання фінансової або іншої матеріальної вигоди.

На підставі системного тлумачення положення ч. 5 ст. 68, ч. 2 ст. 53 КК зроблено висновок, що суд повинен враховувати при призначенні покарання співучасникам обов'язкові (імперативні) (ч. 5 ст. 68 КК) та необов'язкові (факультативні) (ч. 2 ст. 53 КК) засади. Під характером участі у вчиненні кримінального правопорушення запропоновано розуміти роль, яку виконує

співучасник (якісна характеристика), а під ступенем участі – інтенсивність його діяльності, спрямованої на досягнення спільного злочинного результату (кількісна характеристика). Зроблено висновок, що суди не розрізняють характеру та ступеня участі, а тому, мотивуючи покарання, призначене співучасникам, вказують на застосування цих двох критеріїв разом.

Охарактеризовано факультативний критерій визначення розміру покарання співучасникам, яким є врахування значної/незначної ролі (ч. 2 ст. 53 КК). Констатовано, що за наявності організованих форм співучасті для жодного співучасника законодавець не може передбачати привілейованих винятків під час визначення розміру покарання у виді штрафу.

У **розділі 3** проаналізовано проблему диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих форм співучасті у статтях Особливої частини КК, як-от учасників терористичних груп та організацій, не передбачених законом воєнізованих формувань, а також осіб, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі».

На підставі аналізу міжнародних документів зроблено висновок, що терористичній організації властиві такі ознаки, як стійкість; структурованість; тривалий характер здійснення терористичної діяльності або намір її здійснювати. З урахуванням сучасних безпекових викликів для України метою діяльності терористичної організації є спричинення шкоди основам національної безпеки України. Установлено, що під терористичною організацією слід розуміти стійку структуровану злочинну організацію, яка створена з метою тривалого здійснення терористичної діяльності та (або) спричинення шкоди основам національної безпеки України.

Запропоновано дії учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, які є структурними частинами терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», кваліфікувати за ст. 260 КК (за умови, що дії як громадян України, так і іноземців та осіб без громадянства вчинено до повномасштабного вторгнення РФ на територію України).

Встановлено, що склади кримінальних правопорушень, передбачених ч. 7 ст. 111¹ КК та ст. 260 КК, є суміжними, що потребує встановлення під час кваліфікації таких розмежувальних ознак, як безпосередній об'єкт злочинів (основи національної безпеки України / громадська безпека (відповідно)); час вступу особи до незаконних формувань (якщо цей юридичний факт мав місце до 24.04.2022, то дії особи належить кваліфікувати за ст. 260 КК, а якщо після, то за ч. 1 ст. 111¹ КК), спеціальні ознаки суб'єкта (дії іноземців та осіб без громадянства у будь-якому випадку слід кваліфікувати за ст. 260 КК незалежно від часу вступу до незаконного формування, а дії громадян України, які вступили до складу незаконних збройних формувань до 24.02.2023 – за ст. 260 КК, а після цієї дати – за ч. 7 ст. 111¹ КК).

Запропоновано ряд правил кваліфікації дій особи, учасника не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування. Якщо громадянин України після 24.02.2022 брав участь у діяльності незаконних формувань, то його дії утворюють ідеальну сукупність злочинів та підлягають кваліфікації за сукупністю ч. 2 ст. 111 та ч. 7 ст. 111¹ КК. Якщо особа, яка не була учасником не передбаченого законом формування, надала інформаційну допомогу його членам, то такі дії підлягають кваліфікації за ч. 7 ст. 111¹ КК.

Визначено, що «вор в законі» належить до осіб, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу та характеризується такими ознаками, як наявність авторитету, інших особистих якостей і можливостей; здійснення злочинного впливу та координація злочинної діяльності інших осіб, які здійснюють злочинний вплив тощо.

Піддано критиці використання законодавцем русизму «вор», яке, як і слово «злочинець», не здатні повною мірою точно описати верхівку злочинної ієрархії, кримінальну відповідальність якої мав намір установити законодавець. Зворот «вор в законі» – жаргон, використання якого є неприйнятним у КК, що порушує вимогу офіційного характеру цього Кодексу.

Визначено ознаки «вора в законі», на яких акцентується увага у судових рішеннях, зокрема тих, що ухвалені в межах адміністративного судочинства та

стосуються вирішення питання про заборону в'їзду на територію України іноземним громадянам через наявність у них статусу «вора в законі». Серед таких ознак – проходження процедури ініціації, отримання статусу «вора в законі»; контроль та розподіл матеріальних благ; виконання ролі «мирового судді» під час вирішення конфліктів та спірних ситуацій між представниками криміналітету; вплив на представників криміналітету, надання їм вказівок, контроль їх виконання, дотримання негласних «злочинних понять»; наявність злочинного прізвиська, авторитету у кримінальному світі. Визначено, що факт наявності в особи статусу «вора в законі» може бути підтверджено публікаціями в пресі, якщо відсутнє рішення суду, яким спростовується недостовірність вказаної інформації.

Констатовано, що діяльність особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», окрім заподіяння шкоди громадській безпеці в частині шкоди від створення та діяльності організованих форм співучасті, заподіює шкоду основам національної безпеки України, що повинно бути враховано розробниками проекту КК під час конструювання норм про кримінальну відповідальність злочинних лідерів.

В цілому висновки, які зроблені автором в результаті дослідження проблем диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих форм співучасті, є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною, важливим значенням для сучасної кримінально-правової доктрини і заслуговують на підтримку.

Таким чином, є підстави для висновку, що в дисертаційному дослідженні В.О. Левчука сформульовано і обґрунтовано достатню кількість інноваційних положень, які свідчать про дослідження важливої для українського кримінального права проблеми диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих форм співучасті.

Академічна доброчесність. В дисертаційній роботі Левчука Вадима Олеговича «Диференціація кримінальної відповідальності учасників організованих форм співучасті» не виявлено порушень академічної доброчесності. Автор використовує науково обґрунтовані джерела і літературу, дотримуючись

принципів цитування. Використання цитат є помірним та доречним. У роботі дотримано стандартів академічної чесності та етики, відсутній плагіат і незаконне використання інтелектуальної власності інших авторів.

Структура та оформлення дисертації. Структура дисертації відображає логічну послідовність викладу матеріалу. Кожен розділ містить необхідні підрозділи, що допомагають структурувати та узгоджувати викладення ідей. Оформлення дисертаційної роботи відповідає науковим стандартам і вимогам. Робота оформлена згідно з встановленим науковим стилем, використовується наукова термінологія та відповідні стандарти наукового письма.

Наукове та практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що отримані результати – висновки і пропозиції можуть бути використані у: *науково-дослідній діяльності* – для подальшого наукового дослідження проблем диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих форм співучасті, а також інших суміжних доктринальних та правозастосовних проблем; *у правотворчій діяльності* – під час підготовки змін та доповнень до КК щодо диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих форм співучасті; *у навчальній діяльності* – для підготовки підручників, навчальних посібників, під час викладання навчальних дисциплін кримінально-правового циклу; *у правозастосовній діяльності* – під час здійснення правозастосовної діяльності працівниками органів досудового розслідування, суддями щодо кримінально-правової кваліфікації відповідних кримінальних правопорушень.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових працях. Результати дисертаційного дослідження В.О. Левчука достатньо повно відображені у 10 наукових публікаціях, серед яких 3 статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, одна стаття у періодичному виданні зарубіжної держави, 6 – праці апробаційного характеру. У цих публікаціях достатньо повно відображені всі розділи дисертаційної роботи В.О. Левчука.

Сформульовані у дисертації положення, висновки, рекомендації й пропозиції обґрунтовані дисертантом на підставі особистих досліджень у

результаті опрацювання та аналізу відповідних наукових та нормативно-правових джерел. Дисертація В.О. Левчука виконана на належному науковому рівні та має теоретико-прикладний характер. Її значення може бути виявлене як в сфері подальших наукових досліджень, так і на практиці.

Дискусійні положення та зауваження. Позитивна оцінка науково-теоретичного і практичного значення дисертаційного дослідження В.О. Левчука, підтвердження його наукової новизни та можливості використання пропозицій та рекомендацій для вдосконалення чинного законодавства не виключає наявності дискусійних положень та зауважень, які варто розглянути для удосконалення аргументації позиції здобувача та врахування у подальшій роботі над цією проблематикою.

1. Спірним видається твердження дисертанта про те, що з урахуванням сучасних безпекових викликів для України метою діяльності терористичної організації є спричинення шкоди основам національної безпеки України. Терористичні організації, як свідчить практика, вчиняють кримінально-протиправні посягання, які у певних випадках посягають не лише на основи національної безпеки, а також на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок. Частина внутрішніх конфліктогенних факторів може набувати міжнародного змісту та трансформуватися у сферу терористичної боротьби. Ряд вчених визнають, що тероризм – це міжнародне за своєю сутністю та масштабом загроз явище. Майже у будь-якому терористичному діянні національного характеру присутній елемент «міжнародності». Невипадково терміни «міжнародний тероризм» та «тероризм» ряд дослідників використовують як рівнозначні з огляду на міжнародну сутність цього явища.

2. У роботі дисертант зосередився на аналізі багатьох актуальних проблем диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих форм злочинності. Однак робота була б ще більш глибокою, цікавою та інформативною, якщо б дисертант приділив увагу та надав змістовного аналізу актуальній науковій позиції відомого вченого-правознавця В.О. Навроцького щодо оптимальної моделі, за якою має наставати кримінальна відповідальність за

агресію РФ проти України. Такою моделлю, на його думку, є модель кримінально-правової кваліфікації дій учасників злочинної організації. РФ в цілому (як сукупність державних та суспільних інституцій, громадян цієї держави), її владні органи становлять собою злочинну організацію. Існує безліч підтверджень того, що таким злочинним угрупованням є: РФ як держава у цілому; інститут президента РФ і консультативні та дорадчі органи, існуючі при ньому, зокрема, Рада безпеки РФ; Державна дума та Рада Федерації; воєнізовані формування, до яких, зокрема, відносяться Збройні сили РФ, Національна гвардія РФ тощо. Важливим є те, що всі такі утворення формують та виконують єдину політику, спрямовану на загарбання України, позбавлення її державного суверенітету та територіальної цілісності, геноцид щодо українського народу. Структури РФ становлять собою злочинні організації, оскільки підпадають під усі ознаки такої організації, закріплені КК України. Відповідно, злочини, вчинювані в ході планування, підготовки та розв'язування агресивної війни проти України (починаючи, принаймні, з лютого 2014 р.) та ведення агресивної війни, а також участі у такій війні на стороні держави-агресора, становлять собою злочини, вчинені злочинною організацією в розумінні ч. 4 ст. 28 КК України.

Водночас, наведені рецензентом зауваження мають рекомендаційний, дискусійний характер і не впливають на загальну високу оцінку дисертації Левчука Вадима Олеговича.

Аналіз дисертаційного дослідження та наукових публікацій здобувача засвідчує актуальність та новизну представленої роботи. Поставлені у дисертаційному дослідженні завдання успішно виконані. Отримані результати є науково обґрунтованими та достовірними, мають теоретичне і практичне значення та можуть бути застосовані у правотворчій, правозастосовній, науковій та навчальній діяльності. Дисертаційна робота Левчука Вадима Олеговича «Диференціація кримінальної відповідальності учасників організованих форм співучасті» є самостійною та завершеною працею, в якій отримані нові наукові результати, що у сукупності вирішують проблему диференціації кримінальної відповідальності учасників організованих форм співучасті. Отже, представлена до

захисту дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор, Левчук Вадим Олегович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Рецензент:

**Старший науковий співробітник
відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені
В.М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук, доцент**

Владислав КУБАЛЬСЬКИЙ